

РЕЦЕНЗИЯ

На дисертация за присъждане на образователната и научна степен “Доктор” по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата (Културология – теория и история на културата. Дигитално културно наследство – електронна документация, виртуално експониране)

Тема: Дигитализация и виртуално експониране на движими културни ценности – културологичен, образователен и технологичен аспект

Автор: Калина Спасова Сотирова

Научен консултант: доц. д-р Георги Вълчев, СУ “Св. Климент Охридски”

Дисертацията на Калина Сотирова представлява сериозно изследване с принос към една нова за България, но бурно развиваща се в световен мащаб изследователска област – дигиталната хуманитаристика. Трансдисциплинарна по своя произход, дигиталната хуманитаристика прилага методи, техники и изследователски инструменти, разработени от компютърните науки, към традиционни обекти на хуманитарните науки, с което прави възможно не само формулирането на нови изследователски въпроси, но и налагането на нови практики, променящи самия характер и етос на хуманитарната култура. В частност, става възможно да се постигнат неподозирани преди мащаби на изследване, популяризация и разпространение, на достъп, участие и сътрудничество. Тъкмо тези възможности и тяхната реализация в областта на културното наследство са тема на дисертационния труд на Калина Сотирова.

Представената за защита дисертация се състои от увод, пет глави и заключение с общ обем от 225 стр., както и шест приложения. Библиографията включва 104 позиции, вкл. нормативни документи, сайтове на институции и проекти, вторична литература на български и английски. Изследването се базира на значителен по обем емпиричен материал. Дисертантката работи с множество различни източници: нормативни документи, експертни интервюта, наблюдения върху музейни експозиции, каталози, публикации на музеите, веб-страници на институции и проекти, специализирани издания. Широко използва статистически данни от български и европейски източници, както и собствени наблюдения от дългогодишната си практика в областта на дигитализацията на научно и културно

наследство. За целите на дисертационния проект тя е осъществила изследване на присъствието (респ. отсъствието) в интернет на регистрираните български музеи (209 музея). Провела е ок. 40 експертни интервюта, осем от които дълбочинни, както и анкетно проучване със значителен обхват.

В увода е очертана тематичната област на изследването, която се разполага на границата на музеологията и информационните технологии, при това с подчертана практическа ориентация. Обект на дисертационния проект е дигитализацията и виртуалното експониране на движими културни ценности, съхранявани в институциите на паметта (музеи, архиви, библиотеки), като основен фокус са музеите в България. Иновативността на подхода се изразява не само в тематичната насоченост, а и в комбинирането на културологична, правна и технологична перспектива към обекта. Така изследването се позиционира в областта на дигиталната хуманитаристика и заявява сериозни амбиции за интердисциплинарни приноси с определена практическа стойност. Задачите, които си поставя авторката, са анализ на дигиталното културно наследство, диагностика на съвременното състояние на тази дейност в българските институции на паметта и разработка на технология и стандарт за дигитализация и виртуално експониране на музейни колекции.

Първата глава въвежда понятийния апарат, използван впоследствие в анализа. Въведени са понятията за музей, наследство и пр. Тук и по-нататък Сотирова прави систематични паралели между практиките на световни и български музеи, като демонстрира добро познаване на нормативната база и практическите проблеми у нас и предлага точен и критичен анализ на условията, инфраструктурите, липсите в държавната политика и последвалата неравномерност в развитието на българските музеи по модела на “умния музей”. Особено интересни, макар и съвсем кратки, са анализите на връзките с образованието (все още в зародиш и без регламентация) и с културния туризъм, където авторката отбелязва раздвижване през последните години и потенциал за адекватно представяне на музеите онлайн. Това е насока, която несъмнено заслужава по-нататъшно внимание в професионалните планове на Сотирова.

Втората глава е посветена на новите роли на музеите в дигиталната епоха. Дисертантката разглежда тези роли най-напред в културологичен аспект. Тя анализира тенденциите на промяна от представяне на редоположени артефакти към

конструирани на цялостен музеев разказ и от постоянна експозиция към временни тематични изложби. Тези нови динамики са подчинени на необходимостта музеите да предлагат не само съдържание, но също така преживявания и услуги на своите посетители. По-нататък авторката разглежда нормативните и технологичните аспекти на информационния мениджмънт на културното наследство. Опирайки се на европейски политики, тя убедително аргументира необходимостта от дигитализация и развива тезата за технологията като “мощно средство..., което може да превърне музея в изследователски център, улесняващ диалога между колекции, наследства, дискурси” (с. 36). Тук е описано актуалното състояние на технологията, позволяваща управление на културна информация в епохата на достъпа. Сотирова тук навлиза в по-специализирани теми, но ги прави разбираеми като илюстрира изложението с примери от широко използвани платформи като Wikimedia, Google и европейската инициатива за културно наследство Europeana.

Трета глава задълбочава и конкретизира технологичния аспект с подробно описание на същността и етапите на дигитализация. Особено полезно намирам, че за всеки етап са разгледани различни варианти и са обговорени възможни пречки и трудности. Тук несъмнено голямо значение има богатият практически и преподавателски опит на авторката. За разлика от предишните глави, където примерите за добри практики се заемат предимно отвън, от европейски и американски институции, тук е отделено внимание на българския опит в лицето на Държавна агенция “Архиви” и Българската библиотечна асоциация. Към края на тази глава изложението отново прескача към културологичната плоскост, за да дискутира присъствието, предаването и потребяването на дигитално културно наследство под формата на мимове – една обещаваща тема, която заслужава по-нататъшно развитие.

Четвъртата глава е централна в дисертационното изследване и – заедно с последната пета глава – представлява основната приносна част в него. Тя е посветена на стандартите за културна информация, т.е. структурирането на описанието на обекти от културното наследство според нормативните изисквания и в машинночетим вид, който прави възможно нейното съхранение, представяне, достъп и обмен. Тук Сотирова задълбочава своя анализ на състоянието на дигитализацията в българските институции на паметта (основно музеи) на базата на фокусирани интервюта с експерти и мениджъри, проведени през периода 2014-2016 г., собствено проучване от 2012 г. върху 209 музея (практически всички български музеи) и

подобно проучване от 2014 г., както и анкетни проучвания по проблемите на дигитализацията в българските музеи през периода 2011-2016 г. Така тя успява да сглоби достатъчно плътна и многоизмерна картина, представяща развитието на ситуацията през последните няколко години. Добро впечатление в тази част прави не само подробното представяне на материала от експертните интервюта, но и коментарът на авторката за особеностите на самия метод и неговата употреба в контекста на изследването. Решението на Сотирова за подбор на респондентите според професионалния им статут (с. 78) е удачно, но не става ясно дали и доколко е взета предвид спецификата на музеите, в които те работят (или ръководят). В тази си част работата би спечелила от оптимизиране на изложението така, че да представя отговорите на респондентите в обобщен и синтезиран вид, което би позволило по-ясно да се открият тенденции, общи практики и проблеми. Това особено важи за респондентите от еднотипни институции, напр. музеи. Резултатът от анализа на богатия материал от интервюта и анкетите е очертаване на позициите на основните актьори в полето на дигитализацията (музейни служители и мениджъри, Сдружението на музеите, Министерството на културата, вече несъществуващия Национален съвет по дигитализация) и констатацията за липса на диалог между “Държавата” и “Културата” (с. 124). Виждането, споделено от представители на гилдията, че дигитализацията е отговорност и задача на самите музеи не отменя необходимостта от стратегия в тази област, чиято липса обрича дигитализацията на застой с епизодични “пробиви” в статуквото чрез проекти, които не осигуряват устойчивост и единни стандарти.

След като идентифицира проблемите, Сотирова предлага анализ на стандарти за музейна документация, използвани от водещи организации с международен авторитет. Направен е преглед на няколко осъществени проекта като примери за добри практики в разработката и въвеждането на музейни информационни системи. Този обзор е основа за анализа на музейната документация у нас и разработката на модел за музеен е-паспорт – един от интересните приноси на дисертацията с голям практически потенциал. От практическа гледна точка приносен характер в тази глава има и подробният анализ на нормативната база на ниво наредби с открояването на липси и противоречия в нея.

В заключение бих обобщила (без да претенции да ги изчерпя) достойнствата на дисертационния труд в следните пунктове:

1) Интердисциплинарност на изследователския проект, принос към развиващото се поле на дигиталната хуманитаристика, който за България е първи по рода си. Тук особено заслужава да се отбележи дефинирането на явлението дигитално културно наследство.

2) Актуалност и обществена релевантност на темата: критично изследване на състоянието на дигитализацията в българските музеи и причините за нейното забавяне, както и на съответната нормативна база и на наши и чужди добри практики.

3) Умение за работа с широк диапазон от методи, почерпени от различни изследователски области: количествен, качествен и дискурсивен анализ, включено наблюдение, SWOT анализ, бенчмаркинг анализи и др.

4) Реалистичен подход: привличане на опита на известни музеи и позовавания на международни проекти добри практики, паралелно с изтъкване на постиженията на български институции на паметта (в частност архивите), чийто опит в дигитализацията да бъде възприет.

5) Практическа приложимост на резултатите от дисертационния проект: методология за дигитализация и модел на е-паспорт на движими културни ценности, тествана и доказано приложима към условията на работа на българските музеи.

Осъществяването на интердисциплинарен проект, още повече съчетаващ критично-изследователски и практико-приложни елементи, крие редица предизвикателства. С много от тях дисертантката успешно се е справила. Все пак бих искала да повдигна някои въпроси за допълнително изясняване.

1) От културологична гледна точка е важен въпросът за ролята на дигитализацията в създаването на музейния разказ, определен напълно резонно от дисертантката като отличителна характеристика на съвременния музей. Изцяло и убедено подкрепям нейната теза (в духа на новата музеология), че потребителите днес търсят в музея разказ и преживяване, често т.нар. *infotainment*, а не просто набор от артефакти. Въпреки че става дума за новата роля на кураторите (с. 29), в изложението не е достатъчно експлицирана ролята на дигитализацията, т.е. как и доколко именно тя е важна за музейния разказ. В това отношение не са дадени примери за добри практики, каквито авторката иначе привежда в изобилие. Акцентирането върху разказа, т.е. смисловата връзка между обектите, а не напр. тяхната автентичност, действително открива потенциала на дигиталните технологии

в музея. Тук обаче привиждам риск от известен “технологичен оптимизъм”, склонен да преувеличи ролята на технологията и донякъде да игнорира ролята на замисъла и идеите на кураторите, които създават сюжети и наративи. Бих изслушала с интерес разсъжденията на Калина Сотирова по въпроса за границите на технологията и нейното взаимодействие с “идеологията”.

2) По отношение на критичния анализ на музейните практики у нас би било добре да се изясни въпросът дали и доколко са от значение а) специализацията на музеите (археологически, етнографски, исторически), б) техният обхват (национални, регионални, местни) и в) техният статут (държавни, общински, частни). В дисертацията са направени смислени разграничения между различни институции на паметта (архиви, библиотеки, музеи), но не и между музеи с различен профил. Освен това, налице са примери за инициатива на музеи по места, които доказват, че диалогът между “Държава” и “Култура” не е невъзможен и следователно при наличие на утвърдена методология и стандарти за дигитализация дори работата “на парче” би била успешна и би постигнала устойчиви резултати.

3) По отношение на приложимостта на разработената методология за дигитализация и модела на е-паспорт: в дисертацията се говори за “движимо културно наследство” без да се конкретизира за какви обекти става дума, но от описанията оставам с впечатление, че методологията е разработена за документално наследство (фотоси, ръкописи, печатни документи). Възниква въпросът доколко предложената методология и модел за е-паспорт на музейни експонати са приложими и за други категории движимо културно наследство.

4) Намирам заключението на дисертацията и справка за приносите недостатъчно амбициозни и убедителни по отношение на приложния аспект. Сотирова задълбочено разглежда трудностите през дигитализацията и причините за нейното забавяне: унаследената инерция от централизацията на музейната система, пасивността на МК, липсата на взаимодействие между институциите (напр. с МОН), липсата на стратегия, на финансиране и пр. Същевременно тя подробно анализира примери за добри практики, каквито не липсват през последните години. Би било не само уместно, но и необходимо в заключението да се каже кои от посочените в анализа многобройни проблеми се решават с предлаганата методология за дигитализация и е-паспорт, как отделни музеи биха могли да ги внедрят, изпълнявайки свои проекти и какви са неотложните стъпки по-нататък.

Тези въпроси не поставят под съмнение резултатите на дисертационното изследване, а по-скоро приканват към доразвиването и задълбочаването им. Предложеният дисертационен труд напълно съответства на критериите за докторска дисертация. Нещо повече, той е сериозен принос не само към изследването на музеите като институция на културната памет, но и към развитието им като “умни музеи” чрез осъвременяване и оптимизиране на тяхната дейност като “хъб” за обмен на знания, опит и дискурси.

Въз основа на казаното по-горе подкрепям присъждането на образователната и научна степен “Доктор” на дисертантката Калина Сотирова.

20. 02. 2017 г.

Доц. д-р Даниела Колева
СУ “Св. Климент Охридски”